

הדוקטרינה הצבאית הסורית בעידן הנשיא בשאר אסד

השינויים הדרמטיים בסביבה האסטרטגית והאופרטיבית של סוריה מספקים לצבא סוריה חלון הזדמנויות ייחודי לעדכן את הדוקטרינה הצבאית שלו באופן שעשוי לאתגר את הנחות העבודה הקיימות בצה"ל בנוגע לתפיסת האיום וכתוצאה מכך גם בנוגע לתפיסת ניהול המערכה בזירה הצפונית

רס"ן עופר שמואלי

הגלובלית בטרור, הובילו את הנהגת סוריה – בתהליך הפנמה והבשלה איטי – לאמץ לעצמה זווית ראייה חדשה בנוגע לתפיסת האיום על הביטחון הלאומי. כך, אם בעבר הלא רחוק שלטה הפרדיגמה הרואה בישראל את האיום העיקרי על המשטר ועל נכסיו, הרי כיום ניתן להצביע על התגבשותה של פרדיגמה חדשה שאותה ניתן לכנות "תפיסת איום משולבת". במוקד התפיסה הזאת: הצבתו של האיום הנשקף לביטחון הלאומי של סוריה מהאמריקנים כמוקד איום מרכזי וההכרה כי מעגלי האיומים החדשים (החיצוניים והפנימיים) לא רק קשורים זה בזה אלא גם, ובעיקר, מזינים זה את זה. אשר לאיום הפנימי על משטרו של בשאר אסד – משקלו של זה התעצם מאוד בשנים האחרונות. נגד שלטונו של בשאר אסד פועלים

שינויים רבים התרחשו בשנים האחרונות בסביבה האסטרטגית והאופרטיבית של סוריה. השינויים האלה – ובראשן נסיגת הכוחות הסוריים מלבנון באמצע 2005, לאחר 29 שנות כיבוש, מציבים בפני הנשיא בשאר אסד את האתגר המשמעותי ביותר מאז עלה לשלטון. השינויים האלה הובילו את המשטר הסורי ואת העומד בראשו, הנשיא בשאר אסד, לגבש תפיסת איום חדשה, המחייבת לשקול ברצינות את גיבושה של תפיסת ביטחון לאומית עדכנית, שממנה תיגזר דוקטרינה צבאית המתאימה לסביבה האופרטיבית/אסטרטגית החדשה ולמערכות האילוצים הקיימות.

זוהי אפוא הזדמנות מתאימה לנסות לשרטט תמונה עדכנית של עקרונות היסוד, של המתחים ושל המגמות המעצבים את קווי המתאר של הדוקטרינה הצבאית¹ הסורית המוצהרת, כפי שגיבשה וניסחה ההנהגה הצבאית הנוכחית של סוריה מאז עלייתו לשלטון של הנשיא בשאר אסד ביוני 2000. כן ייעשה ניסיון להציג את הסוגיות המרכזיות שבהן צפוי להתמקד תהליך העדכון של הדוקטרינה הסורית – אם אכן תעודכן. תשומת לב מיוחדת תינתן לרעיון של מענה אסימטרי, שהוא חלק מהתפיסה הסורית הכוללת בנוגע לניהול מערכה צבאית בעתיד.

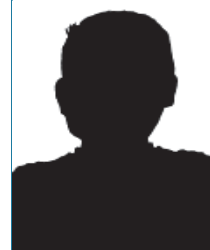
**סוריה גיבשה תפיסת איום חדשה,
המחייבת לשקול ברצינות את גיבושה של
תפיסת ביטחון לאומית עדכנית, שממנה
תיגזר דוקטרינה צבאית המתאימה לסביבה
האופרטיבית/אסטרטגית החדשה
למערכות האילוצים הקיימות**

כיום כמה גורמי אופוזיציה: מיעוטים אתניים (דוגמת הכורדים שעוררו מהומות חמורות במרס 2004), ארגוני דת קיצוניים (דוגמת האחים המוסלמים), גורמי טרור מהג'יהאד העולמי, שכבר ביצעו בשנה החולפת כמה פיגועים נגד יעדים שונים, בדמשק, ומתנגדים של בשאר אסד מתוך האליטות הקיימות, ובראשם שני "טוענים לכתר": רפעת אסד הגולה וסגן הנשיא לשעבר, עבד אל-חלים אל-חדאם.²

תפיסת האיום המשולב – התגבשותה של פרדיגמה סורית חדשה

השינויים הדרמטיים בסביבה הגיאואסטרטגית של סוריה מאז נסיגת ישראל מלבנון (מאי 2000), שהעיקרי שבהם הוא פלישת ארה"ב לעיראק (2003) במסגרת מלחמתה

רמ"ד מתודולוגיה
בחיבת המחקר

חיילי צבא רוסיה במצעד לציון הניצחון במלחמת העולם השנייה

מלחמת המפרץ הראשונה ב־1991, שהתרחשה זמן קצר לאחר קריסת בריה"מ, פטרוניתה של דמשק, הציבה בפני סוריה תמרור אזהרה בולט בנוגע לצורך להעריך מחדש את תפיסת האיום על ביטחונה הלאומי

האיום האמריקני-ישראלי בעיני סוריה

מלחמת המפרץ הראשונה ב־1991, שהתרחשה זמן קצר לאחר קריסת בריה"מ, פטרוניתה של דמשק, הציבה בפני סוריה תמרור אזהרה בולט בנוגע לצורך להעריך מחדש את תפיסת האיום על ביטחונה הלאומי. אולם נסיבות שונות – ובהן ניסיונו של אסד האב להתקרב ל"ארה"ב ושיחות השלום עם ישראל, שהתנהלו עד אמצע שנות ה־90 – עימעמו ובעיקר דחו את ההבנה של השלטון בסוריה בנוגע לצורך להעריך מחדש את תפיסת האיום ולהגדיר מחדש דוקטרינה צבאית רלוונטית. הצורך לעדכן בפועל ובאופן מיידי את תפיסת האיום עלה במלוא חריפותו לאחר מלחמת המפרץ השנייה, בעקבות הידרדרות היחסים עם ארה"ב. אז התחוור לסורים כי ארה"ב הפכה מבחינתם לאיום צבאי מרכזי נוסף על היותה זה מכבר איום מדיני וכלכלי. עוד התחוור להם כי האיום הזה לא צפוי להיעלם בעתיד הנראה לעין.

הגם שסוריה מפרידה בין האינטרסים האמריקניים והישראליים הבסיסיים, היא דוגלת בתפיסה העקרונית שלפיה ישראל וארה"ב הן בעלות ברית אסטרטגיות הנוקטות מהלכים

מתואמים בדרך כלל בתחום המדיני והצבאי – מהלכים העוינים את סוריה ומסכנים לא רק את המשטר העלאווי אלא גם את המשך קיומה של מדינת הלאום הסורית העצמאית במתכונתה הנוכחית. על־פי התפיסה הזאת של סוריה, שהחלה להתגבש כבר לאחר המערכה האמריקנית הראשונה בעיראק (1991), פועלת ארה"ב בעידוד ישראל כדי להנהיג במזרח התיכון סדר אזורי חדש.³

על־פי תפיסתו של בשאר אסד, הסדר האזורי החדש הזה מכוון להוביל להתפוררותו של המזרח התיכון למדינות ערביות קטנות וחלשות שהבסיס שלהן יהיה דתי או אתני. מטרת המבנה הזה – לדעת בשאר אסד – היא לאפשר לאמריקנים לשמר את האינטרסים האסטרטגיים, המדיניים והכלכליים שלהם באמצעות כינון משטרים פרו אמריקניים. לפי התפיסה של אסד גם לישראל יש אינטרס בכינונו של הסדר האזורי החדש, שכן סדר כזה יסיר ממנה את האיום הצבאי הקיומי, יקדם את שאיפותיה הטריטוריאליות והדמוגרפיות, ישמר את עליונותה הצבאית-טכנולוגית ויבטיח את ההגמוניה האזורית שלה תוך החלשת המערכת הבינ־ערבית.⁴

באסטרטגיה של טרור ושל התשה. אולם כניסת סוריה לתהליך המדיני (ועידת מדרד ב-1991) הובילה לנטישת האסטרטגיה הזאת⁷ ולא־מוץ גישה אלטרנטיבית שכללה שני מרכיבים המשלימים זה את זה:

1. התחמקות והימנעות מעימות צבאי נוכח העליונות הישראלית (וכיום העליונות האמריקנית-ישראלית) המוחלטת. הדבר נעשה, בין היתר, באמצעות פריסה הגנתית של הצבא, אימוץ מדיניות זהירה בתחום הפעלת הכוח וחיזוק המנגנונים הצבאיים והאחרים, המופקדים על מניעת היווצרותה של התלקחות כתוצאה מאי-הבנה. במקביל נוקטת סוריה פעולות מדיניות שנועדו לחזק את מעמדה בעולם – מה שעשוי לצמצם את האפשרות שתהפוך יעד להתקפה.
2. מתן עדיפות לניהול משברים באמצעים דיפלומטיים ואימוץ מדיניות של הפעלת כוח צבאי רק במצב של חוסר ברירה. כך, למשל, את המשבר שנוצר לאחר שחיל האוויר הישראלי תקף את מחנה הטרור בעין-צאחב (אוקטובר 2003) העדיפה דמשק ליישב באמצעים דיפלומטיים, וכך היא נהגה גם במשברים מול טורקיה (1996, 1998) שאותם העדיפה ליישב בדרכים מדיניות.

השינויים באסטרטגיה הסורית בעקבות עליית בשאר אסד לשלטון

בעקבות נסיגת צה"ל מלבנון (מאי 2000) קבעה ישראל כי היא רואה בסוריה אחראית בלעדית לכל פעולות החיזבאללה. המדיניות הזאת באה לידי ביטוי, בין היתר, בתקיפת מתקני מכ"ם סוריים בלבנון (אפריל ויולי 2001) תוך שהיא חושפת את נקודת התורפה המרכזית של האסטרטגיה הסורית: יכולתה לפעול ולהתקיים אך ורק בסביבה שבה היריב אינו מעוניין להגיע לעימות שיוביל להסלמה.

ההבנה הזאת אילצה את הנשיא בשאר אסד להנהיג שינויים באסטרטגיה הבסיסית שהותוותה עוד בימי אביו ולחזור ולהשתמש באמצעי חדש-ישן: טרור באמצעות שליחים. באמצעות השימוש בכלי הזה, שהוא הרכיב ההתקפי והדינמי בדוקטרינה, ואשר מופעל בדרך כלל במצבי משבר, מעוניינת הנהגת סוריה להשיג כמה מטרות: בממד הביטחוני – לחזק את כוח ההרתעה שלה; בממד הפסיכולוגי-אופרטיבי – לספק מענה למצוקה שבה נתון המשטר תוך יצירת דינמיקה לכאורה של יוזמה, של שליטה במצב ושל הכתבת המציאות ובממד המדיני – להביא להגדלתו של מרחב התמרון מול ישראל ובזירה הבינ-לאומית, תוך שימוש בטרור כבקלף מדיני.

הביטחון הלאומי והתפיסה האסטרטגית של סוריה בעידן של שינויים

בספרו "הביטחון הלאומי במאה ה-21" (2004) כותב שר ההגנה של סוריה, גנרל חסן תורכמאני, כי התקופה הנוכחית מתאפיינת ב"מפנים דרמטיים במערכת היחסים הבינ-לאומית", וכי ניתן להבחין בהופעתה של "כמיהה חזקה" בקרב מדינות להגביר את השפעתן בעולם באמצעות הפעלת כוח. בדבריו בנוגע לסוגיית הביטחון הלאומי של סוריה והעקרונות הדוקטרינריים

על-פי גישתו של בשאר אסד סוריה היא היעד הבא של ארה"ב לאחר אפגניסטן ועיראק. כך, למשל, אמר בראיון לפני כשלוש שנים: "אם אתה שואל אותי אם אני מצפה להתקפה מזוינת (של ארה"ב), הרי שאני צופה זאת מאז תום המלחמה בעיראק. המתחים החלו לעלות אז". הגם שהוסיף כי הוא אינו חושב ש"ההתקפה היא איום מיידי", ציין בשאר כי "אם בוחנים בפירוט את שפת הבית הלבן, אפשר לצפות למערכה הדומה לזו שהובילה למלחמה בעיראק"⁵.

הצבת תרחיש המתקפה האמריקנית נגד סוריה בראש סדר היום הביטחוני מחייב אפוא את הכוחות המזוינים של סוריה לחשיבה ולהתכוננות אסטרטגית-אופרטיבית כוללת, אשר אינה מוגבלת רק לקראת המערכה אלא גם לשלב המלחמה שלאחר המלחמה – אולי בסגנון ההתנגדות בעיראק.

משטר בשאר אסד – היעדים ואינטרסי הליבה

סיום הנוכחות הצבאית של סוריה בלבנון עורר מחדש דיון בנוגע לשאלות היסוד: מהם אינטרסי הליבה של סוריה נכון להיום? האם חלו שינויים כלשהם בהגדרת סדרי העדיפות של האינטרסים האלה על-פי השקפת המשטר? בשל הצורך לקצר לא אדון בשאלה הזאת. עם זאת חשוב להדגיש כי בחינת הסביבה החדשה של סוריה שלא דרך הפריזמה הצרה והמטעה

בעקבות קריסתה של אסטרטגיית האיזון האסטרטגי מול ישראל נשאלת השאלה אם הסורים אימצו אסטרטגיה חלופית, ואם כן – מהי

לעיתים של הקונפליקט הסורי-ישראלי מצביעה על היווצרותו של אינטרס ליבה סורי חדש, המספק פרספקטיבה נוספת להבנת מהלכיה של דמשק. בקיצור: האינטרס הזה מתמקד בשימור שליטתה וריבונותה של דמשק בחבל הארץ המזרחי (שאותו מכנים הכורדים בשם כורדיסטן המערבית) הסמוך לגבול עם עיראק, במניעת סיפוחו הזוחל של החבל הזה למדינה הכורדית שבדרך ובהכלת שאיפתו של הגורם האירידנטי הכורדי לעצמאות ולמדינה משלו על חשבונה של סוריה במסגרת המאמץ לשמר את השלמות הטריטוריאלית.

התפתחות האסטרטגיה הסורית בעידן של שינויים

בעקבות קריסתה של אסטרטגיית האיזון האסטרטגי⁶ מול ישראל נשאלת השאלה אם הסורים אימצו אסטרטגיה חלופית, ואם כן – מהי. כזכור היה זה אסד האב שאימץ את אסטרטגיית "האיזון האסטרטגי" ("אל-תואזן אל-אסתראתיגי"), שהציבה במרכזה את האופציה הצבאית, אך היא קרסה וזנחה עם התמוטטות ברית המועצות ב-1991.

הגישה הרווחת בקרב מרבית החוקרים גורסת כי את אסטרטגיית האיזון האסטרטגי החליף חאפז אל-אסד

סיום הנוכחות הצבאית של סוריה בלבנון עורר מחדש דיון בנוגע לשאלות היסוד: מהם אינטרסי הליבה של סוריה נכון להיום?

דגש על סיכול ניסיונותיו להשיג את מטרותיו הפוליטיות בכוח הזרוע⁸:

עוד קודם לכן קבע הנשיא בשאר אסד דירקטיבה ברורה בנוגע לדרכי הפעולה העומדות בפני סוריה – ובכלל זה בממד הצבאי – כדי להשיג את יעדיה תחת הנהגתו: **”כדי להגיע אל יעדינו עלינו לפעול במקביל ובו זמנית על שלושה צירים עיקריים: הציר הראשון כולל הצגת רעיונות חדשים בכל התחומים הן במטרה לפתור את בעיותינו ואת קשיינו הנוכחיים והן במטרה לפתח את המציאות הנוכחית. הציר השני כולל שיפוץ רעיונות ישנים שאינם תואמים את המציאות שלנו, כולל האפשרות לוותר על רעיונות ישנים שאיננו יכולים לשפצם ואי-אפשר כבר להפיק מהם תועלת, משום שהפכו להיות מכבידים על תפקודנו. הציר השלישי כולל פיתוח רעיונות ישנים ששופצו כדי להתאימם למטרות הנוכחיות והעתידיות”⁹.**

שורשיה של הדוקטרינה הצבאית הנוכחית – דוקטרינת “המספיקות ההגנתית”

מהתפיסה האסטרטגית הזאת נגזרים גם עקרונותיה של הדוקטרינה הצבאית הסורית הנוכחית. בזו עדיין ניתן למצוא גם תפיסות ישנות יותר שהושפעו מאוד מהמחשבה הצבאית הסובייטית. כדי להמחיש זאת יש לחזור לרגע לסוף שנות ה-80 ולהצעה שהציעה אז ברית-המועצות לסוריה – לאמץ את דוקטרינת “המספיקות ההגנתית” (המכונה גם דוקטרינת

הנחוצים כדי להשיגו מציג תורכמאני גישה הרואה בממד הצבאי, השם דגש על הרתעה יעילה, לא רק מרכיב דומיננטי, אלא בעיקר “ציר תמסורת” מרכזי המאפשר את תפקודם היעיל של שאר מרכיבי העוצמה של סוריה.

”הוא (הביטחון הלאומי) הפך נשען על קבוצה מורכבת של צעדי תכנון פוליטיים, דיפלומטיים, כלכליים, טכנולוגיים, אידיאולוגיים וצבאיים... התפקיד המכריע במסגרת הצעדים והגורמים האלה היה ויהיה לאותם אמצעים בעלי אופי פוליטי-צבאי. מטרתם היא ליצור עמדה חיצונית ופנימית המתאימה למדינה, להסיר, לנטרל ולהרחיק איומים צבאיים קיימים

נקודת התורפה המרכזית של האסטרטגיה הסורית: יכולתה לפעול ולהתקיים אך ורק בסביבה שבה היריב אינו מעוניין להגיע לעימות שיוביל להסלמה

ואפשריים, לחזק את מעמד המדינה בעולם, להגן על האינטרסים שלה מפני פגיעה מבחוץ ולעבוד בדרכי שלום על מחלוקות העשויות להיווצר סביב האינטרסים. אלא שהצעדים האלה יעילים אך ורק כאשר הם מלווים ומשולבים בצעדים בעלי אופי הגנתי, בהרתעה יעילה של התוקפן הכובש ובבלימת ניסיונותיו להביא ללחץ מדיני וכלכלי על המדינה תוך שימת

הדוקטרינה הצבאית הסורית – תהליכים ומגמות מעצבות

בספר הדרכה של צבא ארה"ב נכתב ש"הדוקטרינה לעולם אינה קופאת על שמריה. היא מעוגנת היטב במציאות העכשווית ופונה גם לעבר העתיד".¹⁴ הדוקטרינה מושפעת מכמה גורמי יסוד ובהם: תפיסת האיומים, הסביבה הגיאואסטרטגית, היעדים הלאומיים, ההיסטוריה והתרבות, השקפת עולמם של קברניטי ההנהגה הצבאית-מדינית.

התרחשותם של שינויים בסיסיים בגורמי היסוד האלה וכן בגורמים גלובליים דוגמת מאזן הכוחות העולמי או האזורי או הטכנולוגיה עשויה לשכנע את מעצבי הדוקטרינה הסורית להגדיר מחדש את הנחות העבודה שלהם ולאמץ דוקטרינה חדשה, בעיקר אם אין מדובר בעיתות שלום, וקיים חשש שהדוקטרינה צפויה לעמוד במבחן בתוך זמן קצר.

בחינה של ההתרחשויות מאז מאי 2000 ועד היום מצביעה על כמה וכמה התפתחויות שליליות – מנקודת מבטה של ההנהגה הסורית – בתחומים שיש בהם כדי להשפיע על גיבוש הדוקטרינה. להלן כמה מהשינויים האלה:

- **סגירת "חלון ההזדמנויות" המדיני מול ישראל** בעקבות נסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000 (אשר הובילה לשינוי בסביבה האופרטיבית והאסטרטגית של סוריה) וסירובה של ממשלת ישראל הנוכחית – לפי ההשקפה של סוריה – לחדש את התהליך המדיני ואת המשא ומתן להשבת רמת-הגולן.

- **אובדן העורף האסטרטגי בעיראק.** כיבוש עיראק על-ידי האמריקנים לא רק נטל מסוריה משענת אסטרטגית חשובה, אלא יצר לה גבול בעייתי נוסף. האמריקנים מאשימים את סוריה שהיא מאפשרת לטרוריסטים לעבור מתחומה לעיראק, ואף היו דיווחים על פשיטות של האמריקנים לשטח סוריה. סוריה חוששת כעת לא רק מפעולות אמריקניות נגדה משטח עיראק אלא גם מגלישת התווה ובוהו שם לתחומה. ואם לא די בכך, הרי מאז כיבוש עיראק מפסידה סוריה כמיליארד דולר בשנה בגלל אובדן התמלוגים על הזרמת נפט עיראקי בתחומה ומשום שעיראק הפסיקה במידה רבה להיות שוק למוצריה.

ההיפרדות הסורית מלבנון מגדירה למתכנן הצבאי הסורי סביבה אופרטיבית חדשה ועתירת אילוצים

- **היווצרותה של מדינה כורדית שכנה וקרוב לוודאי עוינת.** בעקבות כיבוש עיראק נוצרה בצפון עיראק אוטונומיה כורדית, שהיא למעשה מדינה לכל דבר בעלת כוחות סמי צבאיים משלה. למדינה הזאת יש גבול משותף עם צפון-מזרח סוריה – אזור שהוא רגיש מאוד מבחינת הסורים, שכן בו מתגוררים כ-70% מכשני מיליון הכורדים תושבי סוריה, בו מצויים מרבצי הנפט והגז המרכזיים של סוריה, ובו מצוי חבל ג'זירה, שהוא אסם התבואה של סוריה.

"המספיקות ההגנתית הסבירה" – Reasonable Defensive (Sufficiency)¹⁰ ולזנוח את דוקטרינת "האיזון האסטרטגי". כך, למשל, בסדרת ראיונות (ל"ושינגטון פוסט" ול"פייננשל טיימס") בסוף 1989 קרא שגריר ברית-המועצות בדמשק, אלכסנדר זוטוב, לסוריה לאמץ תפיסה חדשה – "מספיקות הגנתית סבירה", שלפי הגדרתו היא "היכולת לגרום לאבודות בלתי נסבלות לישראל לאחר התקפה על סוריה" באופן שיאלץ את ישראל "לחשוב פעמיים לפני שתתכנן מהלך התקפי".¹¹ לשם כך, אמר זוטוב, יכולה סוריה "להסתפק ברכישת נשק לצורכי הגנה עצמית", דהיינו לנטוש את השאיפה להכריע את ישראל.¹²

את דוקטרינת "המספיקות ההגנתית", שאותה זנחה בינתיים רוסיה, הגו ופיתחו הסובייטים כדי לתת מענה לעליונות הטכנולוגית של המערב ולנוכח המשבר הכלכלי שבו הייתה שרויה ברית-המועצות ושבגללו היא נאלצה לצמצם באופן ניכר את סדר הכוחות שלה. מצבה של סוריה כיום מזכיר את מצבה של ברית-המועצות באותם הימים. ביסודו של דבר מדובר

כיבוש עיראק על-ידי האמריקנים לא רק נטל מסוריה משענת אסטרטגית חשובה, אלא יצר לה גבול בעייתי נוסף

בדוקטרינת הגנה השוללת מתקפת מנע ומהלכים התקפיים בהיקף רחב, למעט מבצעים המוגבלים לאזור הגבול. על-פי הדוקטרינה הזאת יש להתמקד במניעת המלחמה באמצעות יצירת הרתעה אסטרטגית ולשים דגש על הדיפת תוקפנות חיצונית באמצעות כוחות ניידים וקלים המחזקים בכוחות התערבות ופריסה מהירה, בכוחות הרתעה גרעיניים ובעתודות אסטרטגיות.

אין בידינו מידע מהימן בנוגע לשאלה אם סוריה החליטה לאמץ את דוקטרינת ה"מספיקות ההגנתית". עם זאת ונוכח הדמיון בנסיבות האסטרטגיות כדאי לבחון ברצינות את האפשרות שלפיה חמשת העקרונות הבסיסיים של הדוקטרינה (המפורטים להלן) מספקים (בהסתייגויות קלות) את התשתית התפיסתית לדוקטרינה הצבאית הנוכחית של סוריה.

- מניעת מלחמה היא התפקיד המרכזי של הכוחות המזוינים.
- התחייבות שלא ליזום פעילות צבאית נגד שום מדינה במסגרת הצורך להשיג לגיטימציה בסביבת הפעולה הבין-לאומית.
- אסטרטגיה המכוונת להדוף (בוודאות) תוקפן חיצוני לגבולות הקיימים.
- התחייבות שלא לעשות שימוש ראשון בנשק לא קונוונציונלי, ובכלל זה נשק גרעיני.¹³
- אימוצו בהיקף נרחב בכלל המערכים של הקונספט התומך במתן עדיפות לעליונות האיכותית של הכוחות על פני זו הכמותית והפיכתו לדרך הפעולה המועדפת.

בעוד כל שכנותיה של סוריה מצטיידות בנשק מערבי חדיש, נותר צבא סוריה חמוש באמצעי לחימה מיושנים משנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת

- **ההתנתקות של סוריה מלבנון.** אובדן האחיזה הצבאית בלבנון לאחר 29 שנה ונסיגת הכוחות חזרה לסוריה בעקבות לחצים בין-לאומיים והעדר לגיטימציה בקרב חלקים נרחבים באוכלוסייה הלבנונית מציבים סימן שאלה על עקרון עבר חשוב בדוקטרינה של סוריה: אבטחת ביטחונה ושלמותה הטריטוריאלית של בעלת בריתה לבנון במסגרת איחוד דה־פֶּקטו עם סוריה. ההיפרדות הזאת גם מגדירה למתכנן הצבאי הסורי סביבה אופרטיבית חדשה ועתירת אילוצים, שבה "המגרש הלבנוני" שוב אינו משמש – כבעבר – מגרש נוח להכלת העימות הצבאי הבא עם ישראל, ושיתוף הפעולה במערכה צבאית עם צבא לבנון כבר אינו נתון ודאי וידוע מראש.
- **התרחבות הפער הטכנולוגי והצבאי בין סוריה לשכנותיה (ישראל, טורקיה, ירדן וארה"ב).** בעוד כל שכנותיה של סוריה מצטיידות בנשק מערבי חדיש, נותר צבא סוריה חמוש באמצעי לחימה מיושנים משנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת.
- **הפגיעה ביכולת המשטר לשלוט במידע ולעצב את התודעה.** חדירתם לסוריה של האינטרנט, של הטלפונים הסלולריים ושל צלחות הלוויין (המביאות לכל בית ערוצי טלוויזיה חוץ ממסדיים דוגמת אל-ג'זירה ואל-ערבייה) מנטרלת למעשה את יכולתו של המשטר לשלוט – כבעבר – במידע שאליו נחשפים אזרחי המדינה. נוסף על כך מקילים האמצעים האלה על יריביה של סוריה לנהל נגדה לוחמה פסיכולוגית ולוחמת מידע.¹⁵

- **הפגיעה הגוברת בלגיטימציה הבין-לאומית של המשטר** בשל בחישתו הבוטה בענייניה של לבנון, בשל אופיו הלא דמוקרטי, בגלל תמיכתו בארגוני טרור (החזבאללה, הארגונים הפלסטיניים והארגונים הפועלים בעיראק) ובגלל שאיפתו להצטייד בנשק להשמדה המונית.
- **הפגיעה ביכולת ההרתעה של סוריה.** הפגיעה הזאת באה לידי ביטוי הן בחוסר האונים שגילתה נוכח הפעולות של ישראל בסוריה (תקיפות אוויריות נגד יעדי טרור בתוך שטח ומטס מעל ארמון הנשיא בחוף), והן בהתגבשות החזית הלבנונית שקראה להסתלקותה מלבנון. לצד ההתפתחויות השליליות האלה – מבחינת המשטר הסורי – ניתן להצביע גם על כמה שינויים חיוביים בסביבה האסטרטגית של סוריה:
- **שיפור משמעותי ביחסים הבינלאומיים עם טורקיה.** סוריה חתמה על הסכמים עם שכנתה מצפון, שבהם ויתרה על כל התביעות הטריטוריאליות שהיו לה מטורקיה (חבל אלכסנדריה), הסדירה את המחלוקות בתחום חלוקת המים וכן בסוגיית התמיכה בטרור הכורדי. את הווייתורים האלה עשתה סוריה כדי להשיג את המטרות האסטרטגיות הבאות: הסרת האיום הצבאי הטורקי הישיר; הסרת האיום שטורקיה תאפשר לכוחות זרים לתקוף את סוריה מתחומה, תקיעת טריז בין טורקיה לישראל, שיחסים ביניהן התפתחו בעשור האחרון עד כדי שיתוף פעולה ביטחוני-אסטרטגי, והשגת הבנות בנושא השאיפות של הכורדים לעצמאות.
- **הידוק שיתוף הפעולה האסטרטגי עם איראן** – בעיקר בכל

המשפיעים – לעיתים באופן מנוגד – על גיבוש התפיסה הדוקטרינרית כולה.

הרקע לתהליכים האלה הוא הדיאלקטיקה המתקיימת בין שתי תפיסות מתחרות – הנתמכות כל אחת על ידי דורות שונים בהנהגה הצבאית של סוריה – בנוגע לגישה הרצויה כדי להיערך כיאות אל מול אתגרי ההווה והעתיד. מחד מצויים מצדדי הדוקטרינה הישנה, שעקרונותיהם והשקפת עולמם שאובים מעולם מעצמתי דר־קוטבי ומתפיסת מערכה כוללת המתנהלת בצורה סימטרית (לחימה של מסה במסה בסגנון מלחמת יום הכיפורים), ומן הצד האחר מצויים מצדדי הדוקטרינה החדשה, שבמוקדה הבחירה ב"אסטרטגיה של חלשים", הדוגלת ב"אי הופעה למלחמה" (שדה קרב ריק) ובמעבר לניהול מערכה אסימטרית מול אויב הנהנה מעליונות צבאית וטכנולוגית מוחלטת.

הצמצום במרחב הגמישות במענה הצבאי הסורי

סוגיה חשובה נוספת קשורה בהיקף הדרוש של כוחות הצבא ובתמהילם הרצוי. בצו שנכנס לתוקף ביולי 2005 הורה הנשיא בשאר אסד לקצר את משך שירות החובה משנתיים וחצי לשנתיים בלבד.¹⁶ משמעות הצו: קיצוץ בשיעור של כ-20% בהיקף הסד"כ הסדיר (שמנה עד אז כ-350 אלף חיילים) באופן העשוי להוביל לביטולן או לפחות לצמצומן של מסגרות קיימות, לפגיעה בכשירות המבצעית של לפחות חלק מהמערכים ולהגברת התלות בעת חירום במערך המילואים (להשלמת המצבות ביחידות הסדירות).

גם בתמהיל הכוחות חל שינוי משמעותי המצמצם את יכולתם של הסורים לתת מענה אופרטיבי. אם בעבר ניתנה עדיפות לבנייתם ולשדרוגם של המערכים המתמרנים, הרי שבעשור האחרון השתנתה המגמה, וניתנה עדיפות ברורה למערכי האש (ארטילריה ונ"ט) וכן למערכי הקומנדו והחי"ר דלי החתימה המסוגלים לפעול ביעילות במרחב האורבני סביב דמשק, ולשם כך הם צוידו בכמויות גדולות של טילי נ"ט איכותיים מסוג Kornet-E ו Metis-M מתוצרת רוסיה.

פיתוח המענה לתוך האופרטיבי

במקביל לעיסוק רב שנים בבניית המענה במישור האסטרטגי (באמצעות המערך של טילי ה"סקאד" לסוגיו) ויחד עם בניית המענה למישור הטקטי בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה מאותרת חתירה סורית לבניית מענה יעיל ומשלים גם למישור האופרטיבי (עד כ-200 ק"מ מקו החזית). במוקד הפעילות הזאת: הכנסתם לשירות של מערכי רקטות ארטילריות בקוטר גדול (220 מ"מ ויותר) לטווחים ארוכים של יותר מ-250 קילומטרים. מדובר ברקטות מתוצרת עצמית ו/או ברקטות שנרכשו בחו"ל.¹⁷ המהלך הזה, שהסורים מייחסים לו חשיבות רבה, נועד להשיג ארבעה יעדים:

- לאפשר את העברת הלחימה לשטח האויב כבר בשלב הראשון של המערכה, תוך כדי ניהול המגננה, ולחפות בכך על אייכולתו של חיל האוויר הסורי להשיג חופש פעולה וגם על הקושי העצום לנהל מערכת תמרון ביבשה.

הפגנת תמיכה של לבנונים באסד ובנסראללה

מיסודו של שיתוף הפעולה הצבאי-אסטרטגי של סוריה עם ארגון החזבאללה נועד להרתיע את ישראל, לרתק את צה"ל ולהכיל את העימות הצבאית עם ישראל לחזית הלבנונית במקרה של הסלמה וכן לשמר את האינטרסים הפוליטיים של סוריה בלבנון בעידן שלאחר הנסיגה מלבנון

הנוגע לתמיכה צבאית באינטרסים המשותפים לשתי המדינות: ארגון החזבאללה וארגוני הסירוב הפלסטיניים הפועלים נגד ישראל.

- **הידוק מערכת היחסים עם רוסיה** בניסיון לבסס מחדש משענת מדינית מרכזית אל מול הלחץ האמריקני-אירופי-ישראלי – בין השאר באמצעות התקדמות בפתרון סוגיית החוב (מימי ברית-המועצות) ובאמצעות רכש צבאי מהתעשיות הביטחוניות של רוסיה בהיקפים הולכים וגדלים.
- **מיסוד שיתוף הפעולה הצבאי-אסטרטגי עם ארגון החזבאללה.** לשיתוף הפעולה הזה יש כמה מטרות מרכזיות: להרתיע את ישראל, לרתק את צה"ל ולהכיל את העימות הצבאית עם ישראל לחזית הלבנונית במקרה של הסלמה וכן לשמר את האינטרסים הפוליטיים של סוריה בלבנון בעידן שלאחר הנסיגה מלבנון.

המתח שבין האסכולות השונות במסד הביטחוני של סוריה: גישת המענה הסימטרי לעומת הגישה האסימטרית

לצד התהליכים והשינויים בסביבה הגיאוגרפית החיצונית ניתן להצביע על כמה מגמות ותהליכים פנימיים בולטים בסוריה

- לשמש אמצעי מרכזי לרכישת עומק מלאכותי באמצעות "תמרון באש ארוכה"¹⁸ במציאות של העדר עומק גיאוגרפי בחזית רמת-הגולן.
- לסייע בחיזוק הממד האסימטרי בניהול המערכה. את הרקטות ניתן להפעיל כ"נשק תודעתי" במתכונת של Hit and Run מעומק השטח הסורי ומחוץ לטווח הפגיעה של ישראל – כפי שעושים החזבאללה בלבנון וארגוני הטרור הפלסטיניים ברצועת עזה.
- לנטרל או לפחות לשבש את מרכיבי הכוח העיקריים של צה"ל לא רק בקדמת החזית אלא גם בעומקה ובכך לסייע לניהול המגננה של סוריה. את הנטרול והשיבוש האלה יכולות הרקטות להשיג בדרכים הבאות:
 1. הרחבת "מעטפת היכולות" הקיימות לפגיעה במטרות איכות צבאיות נייחות גדולות¹⁹ (דוגמת מוצבי שליטה ופיקוד, מודיעין ול"א, מחסני חירום ואזורי תספוקת קדמיים למסוקים, שטחי כינוס וכו') וכן בתשתיות אסטרטגיות (נמלים ושדות תעופה, תחנות כוח, מרכזי תקשורת וכו').
 2. סיוע בריתוק חיל האוויר של ישראל למשימות של ציד

במקביל לעיסוק רב שנים בבניית המענה במישור האסטרטגי יחד עם בניית המענה למישור הטקטי בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה מאותרת חתירה סורית לבניית מענה יעיל ומשלים גם למישור האופרטיבי

3. הרק"ק (על חשבון משימות אחרות) והקלת הלחץ של חיל האוויר על מערכי היבשה הסוריים.
3. הרווייתו של מערך ההגנה נגד טילים של ישראל במספר רב של מטרות "נחותות" באופן שיביא בהמשך הלחימה להיווצרות "חורים" במעטפת ההגנה הבליסטית של ישראל.
4. הצפת שדה הקרב היבשתי במטרות נוספות כדי להקשות על משאביו המוגבלים של צה"ל בתחומי איסוף המודיעין וייצור האש תוך יציאה אל מחוץ לטווח הפגיעה האפקטיבית של מערך הארטילריה הישראלית (אש נגד סוללות).

עקרונות ניהול המערכה והמענה הצבאי לישראל על-פי בשאר אסד

אין מידע גלוי רב על משנתה של ההנהגה הנוכחית בסוריה בנוגע לעקרונות העדכניים של ניהול המערכה הצבאית (הדוקטרינה) נגד ישראל. מעט המידע שקיים מבוסס ברובו הגדול על ניתוח התבטאויותיו הפומביות של נשיא סוריה (שהוא גם מפקד הכוחות המזוינים), בשאר אסד, שבהן התייחס לנושא במישרין או בעקיפין.

אחד הטקסטים המרכזיים בסוגיה הזאת הוא ריאיון שהעניק בשאר אסד בפברואר 2002 לעיתון הלבנוני "א-ספיר".

להלן מובאת תמצית הריאיון הזה:

ברשות ישראל מרכיבי עוצמה שעשויים לפתות אותה לצאת להרפתקה צבאית נרחבת... ישראל עשויה אומנם ליהנות מיתרון בראשית המלחמה, אך היא לא תוכל לשמר את היתרון הזה לאורך זמן, עד לסוף המלחמה, או לשלוט בתוצאותיה ולנצח בה. הצד הערבי, ואנו בראשו, נהיה אלה שבידם נתונה ההחלטה בנוגע לסיום המלחמה, כלומר היכן ובאיזו דרך היא תסתיים. אנו יודעים כי ישראל עולה עלינו בכמה תחומים צבאיים, אך לנו יש יכולת עמידה איתנה ונחישות החלטה. איננו מתכוונים לספוג מהלומות ולשתוק... אנו מודעים כי ישראל נסוגה מהתפיסה שבה החזיקה בעבר, ולפיה עליה לפלוש צבאית לשטחי הערבים ולכבוש את אדמותיהם. כעת היא נוקטת טקטיקה שעיקרה הוא גרימת הרס מוחלט למתקני האויב באמצעות מטוסים התוקפים מגובה רב. מטרותה היא להימנע מכל עימות חזיתי בינה לבין אויביה, אלא שנתונים רבים השתנו [בתמונת המציאות האזורית] הודות להתנגדות בלבנון (פעילות החזבאללה) ובשל האינתיפאדה המבורכת בפלסטין. אין מנהיג שפוי ביישות הציונית שאינו מודע למציאות החדשה שיצר השינוי האיכותי בדרכי המאבק וההתנגדות, ובראש ובראשונה האפשרות המצויה בידינו להעביר את המאבק אל שטח האויב. בכל האמור בנו, הרי שהחלטתנו ברורה: אנו נעמוד איתן ונגיב לתוקפנות גם אם האויב ישמיד רבים ממתקני התשתית שלנו. אומנם אנו מדינה ענייה, אך נוכל לעמוד איתן יותר מכפי שהוא מתאר לעצמו ונוכל גם לשקם את מה שיעלה בידי להרוס. אבל עליו לדעת כי הנזק שאנו מסוגלים לגרום לו הוא רב יותר מן הנזק שהוא עלול לגרום לנו.²⁰

כיבוש עיראק על-ידי ארה"ב, שהוביל לאובדן נדבך חשוב בתפיסת הביטחון הלאומית של סוריה שהתגבשה במהלך שנות ה-90 ("עיראק היא עורף אסטרטגי"), הוביל את בשאר אסד להעלות מהאוב תפיסת ביטחון ישנה-חדשה, שהסיכוי לממשה בעתיד הקרוב נמוך מאוד ושנוי במחלוקת גם בקרב הצמרת של סוריה.²¹ בתפיסה הזאת שני מרכיבים מרכזיים: מאמץ לכונן מאזן כוחות ערבי-ישראלי כדי להשיג, בין היתר, צמצום במרחב ההשפעה של ישראל במזרח התיכון²² וכינונם מחדש של מנגנוני שיתוף פעולה והגנה צבאיים בין מדינות ערב – דוגמת יישומו הלכה למעשה של הסכם ההגנה הערבי.²³

מלחמת המפרץ הראשונה הביאה, כמובן, להנעתו של תהליך הפקת לקחים בסוריה בתחום הצבאי-אופרטיבי. המידע הגלוי על התהליך הזה הוא מצומצם ביותר, אך ניתן לקבל רמזים עליו מהרצאה שנשא בדצמבר 1998 הרמטכ"ל הסורי דהיום, גנרל עלי חביב, שהיה מפקד כוח המשלוח של סוריה למפרץ. את ההרצאה נשא חביב בפני פורום של הקצונה הלבנונית הבכירה, וכתורתה הייתה: "תפקיד הכוחות הסוריים במלחמת המפרץ – לימוד לקחים".²⁴ ההרצאה הזאת יכולה להסביר כמה תהליכים בתחום של בניין הכוח הסורי והפעלתו בשנים האחרונות. בהרצאתו הדגיש חביב ארבעה לקחים מרכזיים:

1. הצורך לנקוט שיטות שיגבילו את האפקטיביות של הנשק המדויק שהפעילו האמריקנים כדי להשמיד את רוב הסד"כ היבשתי של עיראק, שכן נשק כזה מצוי גם בידי ישראל.
2. הצורך לכלול "באופן מדעי ובדוק" את תחום הלוחמה

- על סוריה להגיע למצב שבו תוכל להכתיב את מצב הסיום של כל מערכה צבאית, דהיינו להגיע למצב שבו כל עימות מסתיים בתנאים הנוחים והמתאימים ביותר לאינטרס הסורי.
- יש לשים דגש מיוחד על לוחמת המידע, שהוא (בעיני הסורים) סוג חדש של מאבק במלחמות העתיד והדורש התייחסות נפרדת.²⁷ כמו כן יש לייחד תשומת לב מיוחדת ללוחמה הפסיכולוגית, הכוללת גם את הכנת המנטל של הכוחות הלוחמים.
- בטווח הרחוק יש לחתור ל"משוואת כוחות חדשה" באמצעות בנייתו של מאזן כוחות חדש בין ישראל לכלל העולם הערבי ובאמצעות יצירתם של מנגנונים חדשים לשיתוף פעולה צבאי בין-ערבי.

היעדים האסטרטגיים של סוריה במערכה צבאית עתידית

- אחד השינויים המשמעותיים בדוקטרינה העדכנית של סוריה נוגע ליעדים האסטרטגיים שתשאף דמשק להשיג במקרה שתיגרר שלא מרצונה לעימות צבאי כולל או למערכה צבאית בעלת אופי מוגבל. במקרה של מערכה מוגבלת סביר להניח שצבא סוריה ישאף לבודד במהירות את מוקד המתיחות, למנוע הסלמה צבאית וגלישת העימות ללחימה כוללת ויפעל ליצירת התנאים המתאימים להפסקת הלחימה. כל זאת תוך נטרול מהיר של האויב והשגת פתרון שיענה על האינטרסים של סוריה.
- ומהם יעדי המערכה הצבאית? בעוד שבעבר הושם הדגש על השגת הישגים "פיזיקליים" – הדיפת צה"ל משטחים שכבש בסוריה ובלבנון – הרי שבחשיבה הסורית החדשה, השואבת את הגיונה מרעיון האסימטרייה, מדובר בקשת רחבה הרבה יותר של הישגים שאותם ניתן לכנות "פונקציונליים" ו"תודעתיים". ואלה הם – כך סביר להניח – יהיו חלק מההישגים האסטרטגיים שתוצה סוריה להשיג:
- שמירה על חיי ההנהגה הבכירה – במיוחד על רקע החיסולים הממוקדים (פעולות "עריפה") שעשתה ישראל למנהיגי החמאס ועוד קודם לכן לראשי החזבאללה ועל רקע ניסיונה של ארה"ב לחסל את סדאם חוסיין ואת בניו עם פרוץ מלחמת המפרץ השנייה.²⁸
 - שמירת יכולת שירית של מערך הטק"ק האסטרטגי ושל נכסים צבאיים חיוניים אחרים – בין היתר כדי שישמש קלף מיקוח במשא ומתן המדיני או למצב שבו יתחדש העימות הצבאי.
 - הבטחת המשך תפקודם – לפחות ברמה נסבלת – של התשתיות הלאומיות ושל מנגנוני הסיוע האזרחיים באופן שיבטיח את אי-התפרקותה של המדינה.
 - שימור הנכסים האסטרטגיים של סוריה, ובמיוחד שדות הנפט והגז, מתקני הזיקוק, מפעלי התעשייה הכבדה ונמלי הים והאוויר.
 - שמירה על רציפותה ועל שלמותה הטריטוריאלית של סוריה, ובמיוחד שמירה על אי-ניתוקה של הבירה דמשק מהצפון, על קיום הקשר היבשתי בין סוריה ללבנון ושמירה על הריבונות של סוריה בחבל הארץ המזרחי ("הכורדי").

- הפסיכולוגית – שבו עשו גם האמריקנים וגם העיראקים שימוש נרחב במערכה – בתורות הקרב ובדוקטרינה "כדי להגיע לתוצאות הרצויות", לדבריו.
- 3. הצורך להפיח רוח קרב בחיילים ולהעלות את המורל שלהם. לדבריו, העיראקים לקו בתחום הזה.
- 4. הצורך לפתח יכולות בתחום הטכנולוגיה ובמיוחד בתחום הלוחמה האלקטרונית, בין השאר כדי לאפשר התמודדות עם תרחיש הדומה לזה שהתקיים בעיראק, שבו נמנעה מהמטכ"ל העיראקי תקשורת רצופה עם הכוחות הלוחמים. כפועל יוצא מכך נפגעה יכולתו לקבל תמונת מהימנה של המערכה ולשלוט בכוחות הלוחמים.
- מתוך כל אלה ניתן לנסח – בזהירות המתבקשת – את שמונת עקרונות היסוד בדוקטרינה הצבאית העדכנית של סוריה:²⁵
- יש להשיג הרתעה יעילה המבוססת על "משוואה חדשה".²⁶

כיבוש עיראק על-ידי ארה"ב, שהוביל לאובדן נדבך חשוב בתפיסת הביטחון הלאומית של סוריה שהתגבשה במהלך שנות ה-90, הוביל את בשאר אסד להעלות מהאוב תפיסת ביטחון ישנה-חדשה, שהסיכוי לממשה בעתיד הקרוב נמוך מאוד ושנוי במחלוקת גם בקרב הצמרת של סוריה

- זו כוללת ספקטרום רחב של מרכיבי עוצמה ונועדה לאפשר לסוריה להתגבר על התקפה צבאית חיצונית ועל פעילות חתרנית מבית.
- על הכוחות המזוינים של סוריה להיות ברמה גבוהה של מוכנות מבצעית כדי שיוכלו לבלום מתקפת פתע. כמו כן על צבא סוריה להשיג יכולות שיבטיחו את רציפות התקשורת בין הפיקוד העליון לכוחות הלוחמים, כדי שיוכל לקבל תמונה מהימנה על התפתחות המערכה בזירת הלחימה ולהשיג בכל עת שליטה בכוחות.
 - יש להעביר את המלחמה לשטח האויב (ישראל) מוקדם ככל האפשר – בעיקר באמצעות זרוע האש הארוכה – לשבירת "הרציונל של צה"ל". במקביל יש להסיר את האיום הצבאי – בראש ובראשונה מעל הבירה דמשק.
 - יש לבנות יכולות מגוונות ל"גביית מחיר", דהיינו שיאפשרו במידת הצורך לגרום נזק קשה – גם לתשתיות האזרחיות ולאז דווקא רק לכוחות הצבא – שיהיה גדול מזה שיגרום האויב לסוריה. היכולות האלה יהיו נדבך חשוב בכושר ההרתעה של סוריה.
 - על סוריה להשיג "אורך נשימה אסטרטגי" שיקנה לה יתרון על פני האויב.

שיירה סורית שהושמדה בהפצצה של חיל האוויר ברמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים

מעקרונות היסוד של הדוקטרינה הצבאית העדכנית של סוריה: יש להעביר את המלחמה לשטח האויב (ישראל) מוקדם ככל האפשר - בעיקר באמצעות זרוע האש הארוכה - לשבירת "הרציול של צה"ל"

בשלב המגננה) מקשה לקבוע אם הדוקטרינה הסורית היא הגנתית או התקפית. הנה, למשל, תרחיש סביר: סוריה מנהלת מגננה קרקעית ברמת-הגולן ומערכה אווירית להגנת שמי המדינה ובמקביל תוקפת יעדים בעומק ישראל באמצעות מערך ה"רק"ק ארוך הטווח של החזבאללה בלבנון ובאמצעות זרוע הטק"ק וה"רק"ק שלה עצמה. בה בעת היא מנהלת מתקפה קיברנטית ברשת האינטרנט כדי לשתק תשתיות צבאיות ואזרחיות בישראל. האם אפשר לקבוע שתרחיש מורכב כזה הוא "מגננה סורית" או "מתקפה סורית"?

האם ההכרעה היא אכן נושא שקיים בדוקטרינה הצבאית הסורית?

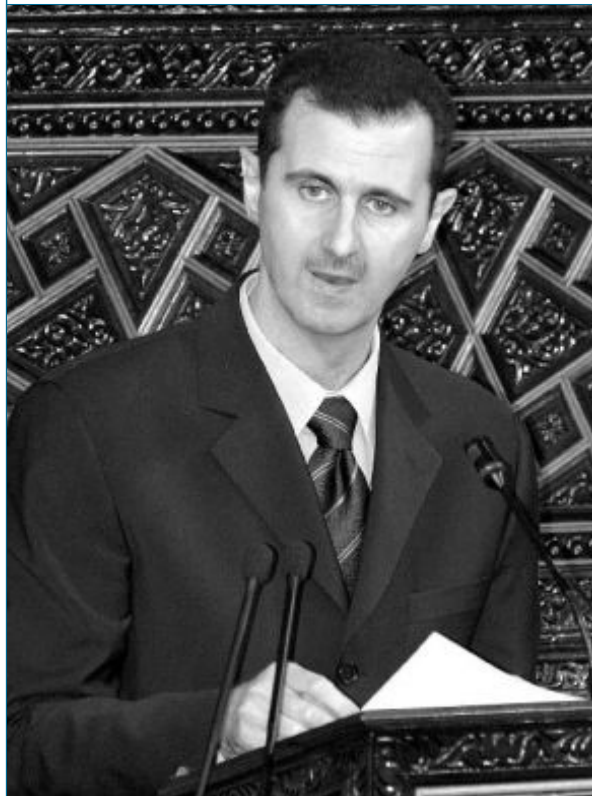
האם כוללת הדוקטרינה הצבאית של סוריה חתירה להשגת הכרעה?³¹ במאמר "הדוקטרינה הצבאית של סוריה והאמצעים למימושה" כותב ברק רובינשטיין ("מערכות" 399, פברואר 2005) כי "בשל מגוון סיבות רחב יישאר אלמנט ההכרעה חלק בלתי נפרד מהדוקטרינה הסורית". לדעתי הטענה הזאת מופרכת, ואין שום קשר בין רעיון ההכרעה לבין הדוקטרינה הצבאית של סוריה. בחינה מדוקדקת של הטקסונומיה ושל האונטולוגיה הארגונית³² המשרתות את צבא סוריה בשני העשורים האחרונים (בדיקה שניתן לבצע באמצעות סקירת התבטאויותיה הפומביות של ההנהגה הצבאית בסוריה בשנים האחרונות) מגלה כי אלה לא כללו ולו פעם אחת את המונח "הכרעה" (בערבית - חסם). לעומת זאת ישנו שימוש נרחב במושגים ובביטויים דוגמת "ניצחון", "עמידה איתנה", "גרימת נזק", "הגנה מספקת", "בלימה יעילה" "בלימת תוקפנות",

- בנייתו של נרטיב לאומי חדש שאותו יהיה המשטר הסורי מעוניין להנחיל בסיום המערכה - בעיקר לצורכי פנים במסגרת החתירה להשיג ניצחון במערכה על התודעה וכדי להדוף ביקורת אפשרית כלפי המשטר.
- שלילת ניצחון מצה"ל. יותר משנועדה הדוקטרינה הצבאית הסורית, שעקרונותיה תוארו קודם לכן, להשיג ניצחון על צה"ל, היא נועדה לשלול מצה"ל את היכולת לנצח במלחמה ולהכריע את סוריה הכרעה צבאית-אסטרטגית. מבחינת הסורים תוצאה צבאית שניתן יהיה להציגה כאי-הפסד תהיה שקולה להישג אסטרטגי משמעותי.

העיסוק בחשיבה התקפית

הגם שהדוקטרינה הצבאית של סוריה היא הגנתית ביסודה - וכך מגדירים אותה גם הסורים עצמם - תהיה זאת טעות להניח כי צבא סוריה זנח לחלוטין את העיסוק גם בחשיבה ההתקפית, לפחות ברמה התיאורטית. ניתן למצוא רמז אפשרי לכך במאמר שהופיע לפני שש שנים בכתב העת של צבא סוריה, "אל-פכר אל-עסכרי" ("המחשבה הצבאית"), שבו נסקרו, בין השאר, רעיונות התקפיים מובהקים דוגמת ההתקפה המקדימה ומכת המנע.²⁹ נוסף על כך התבטא בעבר בשאר אסד בנוגע לאפשרויות פעולה צבאיות "מסוג אחר" העומדות לרשות סוריה - רמז לאופציות התקפיות.³⁰

גם טשטוש הגבולות הליניאריים המוכרים בין שלבי המגננה והמתקפה (טשטוש הנובע, בין השאר, ממאפייני המערכה המודרנית, שבה פלטפורמות שונות - ובעיקר פלטפורמות אוויריות - מאפשרות לנהל פעולות לחימה התקפיות כבר

בשאר אסד התבטא בעבר בנוגע לאפשרויות פעולה צבאיות "מסוג אחר" העומדות לרשות סוריה - רמז לאופציות התקפיות

בכל מערכה עתידית: להכיר במציאות החדשה, לעודד תהליכי למידה, לקדם רעיונות חדשים, לחקור ולחקות התפתחויות בעולם בתחומי האסטרטגיה והתפיסות האופרטיביות המתקדמות תוך חתירה לפתיחות במקום לסגירות שסופה התנוונות.

סיכום

השאלה המרכזית שמבקש המאמר להציב נוגעת לסוגיית הרלוונטיות ולמידת המתאם שבין הדוקטרינה הצבאית הסורית הקיימת (בין אם פורמלית וכתובה ובין אם א-פורמלית הקיימת בעל פה) לבין הסביבה האסטרטגית של סוריה ולבעיות האמיתיות שעימן היא אמורה להתמודד בעימות צבאי עתידי.³⁵ לעניין הזה יש השלכות מרחיקות לכת הנוגעות לתפיסת ההתמודדות של צה"ל בגזרה הצפונית.

המאמר גם מנסה להציב תמרור אזהרה בנוגע למגבלותיה של המשגה שבה אנו משתמשים כיום, ולפיה הדוקטרינה הסורית של היום היא "הגנתית". המגבלה הזאת עלולה להוביל באופן בלתי מודע ליצירתו ולהטמעתו של דימוי מוטעה בצה"ל ובקרב קהילת המודיעין בנוגע למידת האיום האמיתי שנסקף לישראל מסוריה. הדימוי המוטעה הזה עלול להביא לניתוח חסר של מידע ושל תופעות עתידיות ולמתן פרשנות שגויה העלולה להוביל לקבלת החלטות מוטעות. יתר על כן, גם אם עקרונות הדוקטרינה הסורית הם בעלי אופי "הגנתי", אל לנו לשכוח כי אין בכך משום ערובה כי יישארו כך גם להבא, וכי המתכנן הצבאי הסורי ייתן פטור לעצמו מהעיסוק בבחינת כיווני חשיבה ורעיונות יצירתיים בעלי אופי התקפי כזה או אחר.

אחת המסקנות העולות מהניתוח המוצג במאמר הזה היא כי תפיסת המענה הסורי לאיומים החיצוניים אינה יכולה להיות – וגם לא תהיה – מושתתת באופן בלעדי על מענה מהסוג האסימטרי, אלא היא חייבת להתבסס על תפיסה של מענה משולב. התפיסה הזאת שמה אומנם דגש על מרכיבי "עוצמה קשיחה" – הכוללים תמהיל אופטימלי בין אלמנטים סימטריים (שחלקם פועלים לפי הגיונות אסימטריים, וחלקם פועלים לפי הגיונות סימטריים) לבין אלמנטים אסימטריים מובהקים – אך בה בעת אינה מזניחה גם את פיתוחם של רכיבי "עוצמה רכה", הכוללים תת-רכיבים דוגמת אידיאולוגיה, תרבות, חברה וסולידריות בין-ערבית משותפת.³⁶

הערות

1. חשוב להבין כי קיים שוני מהותי בין האופן שבו מתייחסים במערב למושג "דוקטרינה" לבין האופן שבו מתייחסים אליו הסורים (שאימצו – בשינויים קלים – את הפרשנות הסובייטית למושג הזה). ראו: Mark E. Kipphut, "Re-Clawing the Bear, Russia's New Military Doctrine", www.globalsecurity.org/military/library/report/1993/KME.htm
2. ביטוי מעשי להתגברות משקלו של האיום מבית ניתן לראות, בין השאר, בחלטה (שהתקבלה באוגוסט 2005) להרחיב באופן משמעותי את סמכויותיהם של שירותי הביטחון הסוריים. לטענת השלטונות נעשה הדבר בשל התגברות איומי הטרור. **אח'באר א'שרק**, 11 באוגוסט 2005
3. אייל זיסר, **סוריה של אסד על פרשת דרכים**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999, עמ' 93
4. בשאר אסד בראיון לעיתון **א'ספיר**, 27 במרס 2003
5. בראיון לעיתון האיטלקי **לה רפובליקה**, 2 במרס 2005
6. ביסודו ובתמציתו נועד המונח הזה להביע את הרעיון שסוריה נקלעה

"הרתעה", "תגובה" וכדומה השייכים ברובם המוחלט לעולם המושגים הדפנסיבי.

גם בחינה של האופן שבו בונה סוריה את כוחה בעשור האחרון מובילה למסקנה דומה. ניתן לראות בבירור כי סוריה מצטיידת בעיקר במערכות הגנה מובהקות – במיוחד בתחום ההגנה האווירית וההגנה נגד טנקים – ולא בצידוד התקפי ללוחמת היבשה.³³

הבדלי הגישות בין ההנהגה הצבאית להנהגה האזרחית בסוריה בנוגע לעדכון הדוקטרינה

הצורך המתבקש, לכאורה, לעדכן את הדוקטרינה הצבאית ולהתאימה לסביבה האסטרטגית והאופרטיבית ולאתגרים החדשים טומן בחובו גם פוטנציאל להיווצרותו של מתח ושל ניגוד אינטרסים בין ההנהגה האזרחית להנהגה הצבאית של סוריה.³⁴

בעוד שנטייתה הטבעית של ההנהגה האזרחית היא שלא לעודד את קיומן של רפורמות מהותיות בצבא – במיוחד בעת הנוכחית, שבה גוברים הלחצים מבית ומחוץ – הרי שהשינויים והיווצרותם של האיומים החדשים דורשים מהצבא ומההנהגה הצבאית לפעול דווקא בכיוון ההפוך כדי להישאר רלוונטיים

לעמדת בדידות ונחיתות אסטרטגית מול ישראל, ולפיכך עליה לפעול ליצירת איזון כולל עם ישראל שיקנה לה כושר התמודדות עצמאי – צבאי ומדיני – לצורך סיכול לחצים ואיומים, להפקת הישגים מדיניים ולקידום יעדים אסטרטגיים מתוך עמדת כוח. יש המחליפים את הביטוי "אסטרטגיית האיזון האסטרטגי" במונח "דוקטרינת האיזון האסטרטגי".

7. לנטישתה של האסטרטגיה הזאת יש שתי סיבות עיקריות: הראשונה – קיומה של סתירה פנימית יסודית בין השימוש בטרור, מחד גיסא, והשאירה הסורית להשיג לגיטימציה בסביבה הבינלאומית, מאידך גיסא. הסיבה השנייה – העדר הקוהרנטיות בין אסטרטגיית ההתשה לבין אותם שלושה "אינטרסים בסיסיים" לכאורה של המשטר הסורי (שרידות המשטר; האחיזה בלבנון; השבת רמת-הגולן).

8. חסן תורכמאני, **הביטחון הלאומי במאה ה-21**, הוצאת אל-האוּלָה, דמשק, 2004, עמ' 17.

9. נאום ההשבעה של בשאר אסד, **רדיו דמשק**, 17 ביולי 2000.

10. דוקטרינת "המספיקות ההגנתית" פותחה בברית-המועצות בתקופת הנשיא גורבצ'וב ואומצה באופן רשמי ב-1987.

11. בספרו **סף השלום** מציין איתמר רבינוביץ (עמ' 56) שהסובייטים הציעו לסורים להחליף את דוקטרינת "האיזון האסטרטגי" בדוקטרינה מציאותית יותר – דוקטרינת המספיקות ההגנתית.

12. **פינינשל טיימס**, 20 בנובמבר 1989.

13. המקבילה הסורית למערך הגרעיני הסובייטי היא המערך האסטרטגי שלה. מדובר בזרוע טילי הקרקע-קרקע של הנושאים חומרי לחימה כימיים סארין VX. בעניין הזה כדאי לשים לב להתבטאות נדירה של נשיא סוריה, בשאר אסד, בריאיון שהעניק ל"טלגרף" הבריטי (6.1.2004). שבו טען כי "זכותה של סוריה להגן על עצמה באמצעות רכישת [נשק] הרתעתי, כימי וביולוגי, וכי כל עסקה להריסת יכולותיה הכימיות והביולוגיות של סוריה תיעשה רק כאשר תסכים ישראל לפרק את ארסנל הנשק הגרעיני שלה".

14. מתוך הספר של צבא ארה"ב העוסק בתורת הלחימה הבסיסית, **FM-100-5**, שדה הקרב הרב-ממדי, 1994, עמ' 2.

15. יואב שטרן, "מהפכת המידע מחדירה ספקות ללב הצעיר הערבי", **הארץ**, 7 ביוני 2005.

16. דיווח **סאנא** דמשק, 6 בינואר 2005, ודיווחי **הטלוויזיה הסורית**, 10 בינואר 2005.

17. על הפעולות של סוריה בתחום של ייצור הרקטות ראו: Richard Z. Chesloff, "Syria Sides with Terrorism", **The Foundation for the Defense of Democracies**, 19 January 2003. סוריה כדי לרכוש מרוסיה מערכות של טילי Iskander-E לטווח של כ-280 ק"מ ראו, למשל: "Russia Backpedals Missile, Proliferation to: www.missilethreat.com/news/Syria_Hezbollah", **Kommersant**, 13 January 2005.

18. על-פי הדוקטרינה הסובייטית נכללים בקטגוריית "האש הארוכה" כל אמצעי האש ארוכי הטווח המצויים בשימוש הכוחות, ובכללם הטק"ק ארוך הטווח, דוגמת טילי ה"סקאד", טילי ההגנה האווירית ארוכי הטווח מסוג SA5 וכן טילי החוף-ים והים-ים דוגמת טילי ה"ספאל". כל הטילים האלה מצויים בידי סוריה.

19. פעולה נגד מטרות ניידות מחייבת מערכת מודיעין תומכת שאינה מצויה לעת עתה בידי הסורים.

20. **איספיר**, 17 בפברואר 2002 ו**ואלוטון**, 23 ביולי 2002.

21. כך קובע שר ההגנה, גנרל חסן תורכמאני: "המציאות היא כי מי שדן בעניינים הציבוריים – והצבאיים בפרט – לא יכול שלא לפגוש באמת המרה אשר מסתכמת בכך שהביטחון הלאומי הערבי הוא מצד אחד צורך הכרחי, שאותו מחייבות נסיבות התקופה... מצד שני הוא חוזה במציאות טרגית, הרחוקה מאוד מכל התפתחות חיובית בכיוון של השגת ביטחון לאומי ערבי ולו חלקי ועל אחת כמה וכמה ביטחון לאומי כולל", **ביטחון לאומי במאה ה-21**, עמ' 9.

22. בשאר אסד, ריאיון **אל-ערבייה**, 9 ביוני 2003.

23. "הדבר ההגיוני הוא ליישם את הסכם ההגנה הערבי שלפיו אם פולשים למדינה ערבית כלשהי, שאר המדינות הערביות יצטרפו להגן עליה". בשאר אסד בריאיון **לא-ספיר**, 27 במרס 2003.

24. הביטאון של צבא לבנון, **אל-ג'יש**, 1 בדצמבר 1998.

25. היבטים חשובים נוספים הכלולים בדוקטרינה הצבאית הסורית שלא נותחו במאמר הזה קשורים למה שהסורים מכנים "הכנת המדינה לבלילת התקפנות". תחת הקטגוריה הזאת נכללות הסוגיות הבאות: בניין הכוחות המזוינים, הכנתה של כלכלת המדינה למלחמה, הכנת

הכוחות המזוינים, תכנון השימוש בכוחות המזוינים, אימונם והכנתם של תושבי המדינה למלחמה, הכנת אדמות המדינה למלחמה ולבסוף סוגיית ההתייחסות הכללית של המדינה. **ביטחון לאומי במאה ה-21**, עמ' 8.

26. בשאר אסד בוועידת הפסגה של מנהיגי מדינות ערב, אוקטובר 2000.

27. שר ההגנה תורכמאני: "ישנו גידול מתמשך בהשפעתה של לוחמת המידע על קביעת תוצאות המלחמה המודרנית. ללוחמת המידע תפקיד עיקרי וחותרם בולט... את לוחמת המידע מבצעים לפני תחילת פעולות הלחימה והיא נמשכת ומחריפה עם פריצתם. הלקחים וניתוח התוצאות של המלחמות האחרונות מוכיחים כי אמצעי לוחמת המידע מחוללים השפעות הרות אסון אצל היריב. מכאן שאין מנוס משליחת אזהרה לכל הצבאות כי יש להתייחס לסכנות לוחמת המידע בהערכה שלה הן ראיות. הבאתי את המסקנות ואת ההצעות לארגונה ולביצועה של אבטחת מידע ברמת המדינה והכוחות המזוינים ואף המוסדות האזרחיים עד לרמת הפרט". **ביטחון לאומי במאה ה-21**, עמ' 8.

28. כך, למשל, בראיון שנתן לעיתון האיטלקי **קוריירה דלה סרה** ב-30 בספטמבר 2003 התייחס הנשיא בשאר אסד לפעולות החיסול הממוקד שמבצעת ישראל: "ישראל מוכנה להוציא אל הפועל פעולות התנקשות בכל מקום, ולכן עלינו לנקוט את כל האמצעים הדרושים".

29. ההתקפה המקדימה, לפי המאמר, היא פעולה המתחילה מתוך שכנוע שהתקפת האויב צפויה באופן ודאי, בעוד שמטת המנוע מתבססת על ההנחה כי האויב יפתח במלחמה בעתיד הקרוב ושהיא תהיה מתאימה מאוד לצד שיתחיל בפעולות המלחמה. המאמר גם מתייחס לחשיבה המערבית בנושא הזה המניחה כי סוג זה של מכות/התקפות/מהלומות עשוי להתרחש בין אם בתחום הקונוונציונלי ובין אם בתחום הגרעיני וכי הפעולות האלה "מיועדות להשגת מטרות הגנתיות ולמניעת הצד האחר מלהשיג את מטרותיו שלו". המאמר גם קושר בין רעיון התקפת המנוע לבין רעיון הגדלת העומק האסטרטגי. "מכות מנוע והתקפות מקדימות", **אל-פכר אל-עסכרי**, גיליון מספר 1, 2000.

30. כך, למשל, בוועידת הפסגה של מנהיגי מדינות ערב באוקטובר 2000. "אפילו כשמדברים על אופציית המלחמה האסטרטגית, חייבים להבין כי קיימת אופציה אסטרטגית לבצע מנגנה, וישנה (גם) האופציה של מתקפה אסטרטגית".

31. הבנת מושג ההכרעה מומלץ לעיין בחיבורו של ד"ר שמואל גורדון, "נדבכים לדוקטרינה של צה"ל", **זרקור** מספר 6, יוני 2001, הוצאת אמ"ץ/תוה"ד.

32. טקסונומיה היא מילון המונחים של הארגון; הז'רגון המקצועי. הטקסונומיה משמשת ליצירת מאפיינים וערכים ומאפשרת, בין היתר, שפה אחידה בין גופים שונים בארגון (במקרה הזה הכוחות המזוינים של סוריה). האונטולוגיה (Ontology), "תורת היש", בוחנת את עולם המושגים הקיים ואת הקשרים ביניהם.

33. על מאמצי הרכש של סוריה ברוסיה שבנים האחרונות ראו: "Fear of Early Attack by US Spurs Moscow Trip By Syria's Assad", **World Tribune**, 16 January 2005.

34. ההנהגה הצבאית של סוריה פועלת במסגרת כמה פורומים קבועים. הגבוה שבהם הוא פורום "מועצת ההגנה הצבאית" (מג'לס א-דפאע אל-עסכרי) הפועל מאז שנות ה-60. בראש הפורום עומדים שר ההגנה וסגן מפקד הכוחות המזוינים, וחבריו הקבועים הם ככל הנראה סגני שר ההגנה וחברי המטה הכללי הסורי. החלטות הפורום טעונות – כנהוג בסוריה – אישור סופי של הנשיא.

35. העניין החשוב הזה מורכב עוד יותר מכיוון שקיומם של פערים בין הדוקטרינה המוצהרת, לדוקטרינה המתפרשת (קונספטואלית ותועלתית על-ידי הפיקוד הצבאי) ול"יש" (המצב בשטח והמוכנות בפועל) הוא אחת הסיבות המרכזיות לקיומה של תופעת ההפתעה הבסיסית – כך על-פי ד"ר צבי לניר (**ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1983). אחת המשמעויות הנובעות מהפער הזה היא היווצרותה של ההפתעה הבסיסית (אירוע החושף דפוס חשיבה ומדיניות שאינם רלוונטיים. זאת להבדיל מהפתעות מצביות – אירועים שבהם נחשפים פגמים באיסוף, בניתוח או בהפצה של המידע).

36. עוצמה קשיחה ועוצמה רכה הן שני מונחים חדשים שניסח ג'וזף ניי (Lye 2000) לניתוח המערכת הבינלאומית. עוצמה קשיחה (Hard Power) מייצגת את היכולות הכלכליות, הטכנולוגיות והצבאיות של המדינה. עוצמה רכה (Soft Power) מייצגת את מידת האטרקטיביות של מדינה ואת הפופולריות שלה מבחינה תרבותית.

